ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА

КНИГОВИДАННЯ ТА ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ У 70-х — НА ПОЧАТКУ 80-х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ

Свістельник І.Р., Львівський державний університет фізичної культури

Анотація. У статті розглянуто роль книговидання і періодичних видань галузі фізичної культури і спорту у 70-х — на початку 80-х років XX століття. Проаналізовано тематичну спрямованість провідних журналів і газет та розглянуто книгорозповсюджувальну діяльність галузевого видавництва «Физкультура и спорт». Визначено, що у цей період країна мала потужну систему спортивних засобів масової інформації, яка активно пропагувала фізичну культуру і спорт.

Ключові слова: книговидання, періодика, тематика, спортивні засоби масової інформації, видавництво.

Актуальність. Упродовж багатьох років вагомим чинником у розвитку фізичної культури та спорту були преса і книговидання. Провідні наукові журнали «Физкультура и спорт», «Теория и практика физической культуры», «Легкая атлетика», «Спортивные игры», «Здоровье», «Шахматы в СССР», «Шахматный бюллетень» висвітлювали питання спортивної практики та активно пропагували фізичну культуру і спорт. Періодика і книги стали невід'ємною частиною джерельної бази, необхідної фахівцю галузі фізичної культури і спорту [1]. З початку 20-х і до 60-х років якості спортивної літератури та змісту періодичних галузевих видань приділяли пильну увагу, оскільки від змістовності та оформлення книг для студентів, викладачів, тренерів і тематичного наповнення періодики великою мірою залежала ефективність навчально-тренувального процесу у ВНЗ фізкультурного профілю та розвиток галузі в цілому. Пріоритетом книговидання було друкування тематичної літератури, яка мала сприяти розвитку масового спорту, підвищенню спортивної майстерності. Неабияку увагу приділяли й масово-пропагандистським виданням, які інформаційно мали слугувати залученню якомога більшої кількості населення до занять фізичною культурою і спортом. Частка таких видань з кожним роком мала зростати і за кількістю назв, і за накладами [2].

Мета дослідження — дослідити роль книговидання і періодики галузі фізичної культури та спорту у 70-х — на початку 80-х роках XX століття.

Матеріали дослідження. У 70-ті роки в державі видавали 31 періодичне спортивне видання. Періодична спортивна преса поділялася на центральну, республіканську та обласну. До переліку центральних спортивних газет та журналів увійшли «Советский спорт», «Футбол–хоккей», «64», «Физкультура и спорт», «Теория и практика физической культуры», «Легкая атлетика», «Спортивные игры», «Спорт за рубежом», «Спорт в СССР», «Физическая культура в школе», «Шахматы в СССР», «Шахматный бюллетень», «Турист», «Коневодство и конный спорт». Важливою складовою періодичної спортивної преси стали республіканська та обласна спортивна преса, які налічували 17 видань з разовим накладом 2 млн примірників. Це були «Спортивна газета» (Київ, з 1934), журнал «Старт» (Київ, з 1922, Українська РСР), газета «Физкультурник Белоруссии» (Мінськ, з 1951, Білоруська РСР), «Физкультурник Узбекистана» (Ташкент, з 1934, Узбецька РСР), газета «Спорт» (Алма-Ата, з 1959, Казахська РСР), газета «Лело» («Спортивна газета», Тбілісі, з 1934, Грузинська РСР), газета «Идман» («Спорт», Баку, з 1935), «Физкультурник Азербайджана» (Азербайджанська РСР), газета «Спортас» (Вільнюс, з 1956, Литовська РСР), газета «Спорте» (Рига, з 1955), журнали «Шашки» та «Шахматы» (Латвійська РСР), газета «Айастани физкультурник» («Физкультурник Армении», Єреван, з 1956, Вірменська РСР), газета «Спортдилехт» («Спортивная газета», Таллін, з 1958) та журнал «Кехакультуур» («Физкультура», з 1940, Естонська РСР).

Центральною газетою країни була газета «Советский спорт», на шпальтах якої знаходили відображення спортивні досягнення, актуальні проблеми спорту, фізкультурного руху, організації фізичного виховання на виробництві, в навчальних закладах армії, спортивних товариствах та організаціях. Провідним галузевим журналом був журнал «Физкультура и спорт» — масове ілюстроване видання, яке узагальнювало головні проблеми фізкультурного руху. Тематичну спрямованість журналу визначала тема впровадження фізичної культури і спорту у життя різних верств населення, діяльність фіз-

© Свістельник І.Р., 2010.

культурних організацій. Важливу роль у науковому розвитку галузі відігравав науково-теоретичний журнал «Теория и практика физической культуры». Журнал публікував статті за напрямками наукових досліджень з проблем фізичної культури і спорту: соціологічних, медико-біологічних, педагогічних, психологічних, спортивно-технічних тощо. Якщо у 20—30-х роках переважали статті про масовий фізкультурний рух, то з 40-х до 70-х років центральною темою став спорт високих досягнень [3]. З 1970-го року почався розквіт олімпійського руху в країні.

Інші періодичні видання, зокрема методичні журнали «Спортивные игры» (друкував важливі статті про розвиток футболу, хокею, бадмінтону, тенісу, гандболу, водного поло тощо), «Легкая атлетика» (сповіщав наукову спільноту про розвиток усіх видів легкої атлетики, пропагував сучасні методи спортивного тренування, досвід провідних тренерів країни і закордону, надавав методичні поради викладачам щодо виховання юних легкоатлетів, інформував про легкоатлетичні змагання та аналізував їх), «Шахматы в СССР», «Шахматный бюллетень», щотижневик «64», «Спорт за рубежом», також сприяли зростанню фізичної культури і розвитку спорту в країні, були дієвими засобами пропаганди здорового способу життя. Особливу роль виконував журнал «Физическая культура в школе». Він надавав методичну допомогу та поради викладачам шкіл щодо організації уроків фізичної культури і проведення позакласної спортивної та фізкультурно-масової роботи серед дітей. У 70-ті розвиток спортивної періодики характеризувався високими темпами зростання накладів та періодичності видань. Наклад центральної газети «Советский спорт» з 1963 до 1973 року зріс з 900 до 3600 тис. примірників. Наклад журналу «Физкультура и спорт» з 1963 до 1973 року збільшився у два з половиною рази, а щотижневика «Футбол–хоккей» — у чотири рази. З 1962 до 1973 року наклади центральних періодичних видань зросли на 369,2% [4]. Кількісні та якісні зміни відбулися й у показниках республіканської спортивної преси: її розвиток відбувався швидше. З 1962 до 1973 року наклади спортивних газет зросли так: «Спортивна газета» (УРСР) — з 50 до 300 тис. примірників; «Физкультурник Беларуссии» (БССР) — з 30 до 100 тис. примірників; «Физкультурник Узбекистана» — з 25 до 101 тис. прим. тощо [5].

У листопаді 1973 року виповнилося 50 років галузевому видавництву «Физкультура и спорт», діяльність якого була нерозривно пов'язана із завданнями фізкультурного руху в країні. Усі роки видавництво враховувало потреби галузі у навчальній, науковій, спортивній, науково-популярній, масовій літературі. Свою книгорозповсюджувальну діяльність колектив скеровував і підпорядковував проблемам збільшення масовості в спорті, підвищення якості навчально-тренувальної роботи, у процесі якої здійснювалася фізична підготовка. Усі 50 років видавництво вирішувало основне завдання — оперативно, кваліфіковано і якісно готувати та друкувати навчально-методичну літературу, інформаційно-пропагандистські книги, правила змагань, програми для колективів фізичної культури, довідкову літературу; збільшувало кількість книг для різних категорій читачів тощо. Особливу увагу видавництво приділяло друкуванню спортивної літератури. У 70-х роках книговиданням спортивної літератури займалися, окрім центрального галузевого видавництва «Физкультура и спорт», видавництва «Молодая гвардия», «Профиздат», «Воениздат», «Педагогика», «Издательство ДОСААФ». Проте частка спортивної літератури у 1966–1970 роках порівняно з літературою суміжних галузей знань все ще залишалася мізерною за назвами (лише 0,9%), накладами (1%), обсягами у друкованих аркушах (0,6%) [6]. У зв'язку з тим, що з 1966 року тривав період найінтенсивнішого, порівняно з попередніми роками, розвитку фізичної культури і спорту, попит на спортивну літературу зростав. Водночас невідповідність темпів розвитку галузі і темпів книговидання спеціалізованої літератури призводила до того, що задоволення інформаційних потреб галузевою інформацією відбувалося лише на 40–50%, а у деяких виданнях лише на 15–20% [6]. Спортивна книга ставала одним з дефіцитних товарів книжкової продукції.

На початку 80-х років фізкультурно-спортивна періодика продовжувала активно пропагувати досягнення фізичної культури і спорту, оперативно поширювати масову інформацію хронікально-документального, агітаційно-пропагандистського, навчально-методичного, науково-теоретичного характеру. Варто наголосити, що в СРСР фізкультурно-спортивна періодика була елементом комуністичного виховання, тому популяризація масового фізкультурного руху і спорту на її сторінках була обов'язковим лейтмотивом усіх інформаційних матеріалів: чи то організаційно-методичних, чи науково-теоретичних. Підпорядковуючись цій меті, виходили друком 13 газет 11 мовами народів СРСР разовим тиражем понад 5 млн примірників. Періодичність випусків становила від одного до п'яти на тиждень. Поряд з газетами інформаційне забезпечення здійснювали науково-теоретичні журнали, яких на початку 80-х років виходило друком понад 20 з разовим тиражем 2 млн примірників кожний.

1982 року виходить постанова «О дальнейшем подъеме массовости физической культуры и спорта», у якій було чітко визначено місце пропаганди

фізичної культури і спорту. У постанові зазначено, що пропаганда не повинна зводитися лише до оглядів різних змагань (преса, радіо і телебачення немало місця надають для висвітлення спортивних тем), захоплюватися голами, очками та секундами, надмірно інформатизувати певний вид спорту, зокрема футбол, що призводить до тематичної незбалансованості інформаційного матеріалу, а глибоко, на основі наукового аналізу впливати інформаційними матеріалами на формування потреби займатися фізичними вправами з різних категорій населення, подавати конкретні рекомендації. Метод переконання, спрямований на формування в людини усвідомленої необхідності займатися активними фізичними вправами, має пронизувати кожний інформаційний матеріал, статтю, публікацію. Поряд із методом переконання засоби масової інформації повинні були застосовувати методи впливу та наслідування: блискучі виступи спортсменів на змаганнях різних рівнів мають викликати гордість та бажання в молоді займатися спортом. Вищевказана постанова торкнулася і роботи спеціалізованого видавництва «Физкультура и спорт». Було зауважено, що у видавництві друкують дуже мало книг для масового читача про індивідуальні та групові форми фізкультурно-оздоровчих занять, методичної літератури для колективів фізичної культури, навчальної — для ВНЗ фізкультурного профілю, малоформатних самовчителів з видів спорту для людей різного віку та професій.

Спортивні засоби масової інформації стали авторитетними джерелами формування суспільної думки в країні. 1982 року головному розповсюджувачу галузевої наукової думки — науково-теоретичному журналу «Теория и практика физической культуры» виповнилося 60 років. Упродовж цих років його діяльність була підпорядкована одній меті: публікувати інформаційні матеріали (авторства провідних фахівців галузі), які містили інформацію про те, як розвивався фізкультурний рух, як відбувалося формування спортивної науки, інформацію, яка пропагувала зміцнення здоров'я населення і фізичне вдосконалення молоді. Усі роки журнал приділяв особливу увагу аналізу засобів наукової організації праці, сприяв досягненню високої працездатності серед працівників усіх галузей народного господарства, покращенню працездатності та зменшенню втоми за допомогою фізичних вправ. Велика кількість статей журналу була спрямована на висвітлення значення масової фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи. Серія публікацій висвітлювала роль фізичної культури у вихованні дітей та молоді. Журнал публікував інформаційні матеріали, які сприяли формуванню стратегії наукових пошуків, концентрації кадрів і засобів у провідних напрямках, висвітлював проблеми зміцнення здоров'я, довголіття, підготовки спортсменів до успішних виступів на всесоюзних і міжнародних змаганнях на першість світу та Олімпійських іграх. Особливе значення у публікаціях надавали проблемі прискорення впровадження наукових досліджень у практику роботи шкіл, технікумів, ВНЗ тощо. Вперше на сторінках журналу з'явилися статті з проблем збалансованого харчування, науково обґрунтовані рекомендації щодо зниження або підвищення ваги з урахуванням енергетики м'язової діяльності, з практики загартовування, підвищення стійкості організму до несприятливих кліматичних умов. Оскільки в СРСР фізкультурно-спортивна періодика (як і книговидання та бібліотеки) була одним із засобів виховання, популяризація масового фізкультурного руху і спорту на сторінках журналу поєднувалася з висвітленням організаційно-методичних та науково-теоретичних питань: журнал був покликаний всебічно сприяти розвитку фізичної культури і спорту, перетворенню фізкультурного руху на загальнонародний, вихованню «...нової людини, яка гармонійно поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість», а також сприяти розвитку масового спорту, підвищенню майстерності спортсменів.

1983 року журнал «Теория и практика физической культуры» розпочинає проведення круглих столів, де провідні вчені, відомі спортовці молоді науковці активно обговорюють проблеми біомеханіки у масовій фізичній культурі, проблеми соціології та соціологічних досліджень у галузі, проблеми теорії фізичної культури, підготовки фахівців з фізкультурно-оздоровчої роботи і туризму та багато інших. Масова комунікація в галузі фізичної культури та спорту стає засобом спілкування з широким діапазоном психологічного впливу: від простого ознайомлення і навчання до переконання. Її розглядають як соціальний інститут у сукупності різних засобів спілкування, під впливом яких у людини формується певний запас знань, переконань, система цінностей і поглядів, нормативи вчинків та усвідомлення власного місця в суспільстві. Водночас масова комунікація як соціальне явище, формує в людини сучасний погляд на різні аспекти фізичної культури і спорту. Джерела інформації формують суспільну думку, підвищують професійну компетентність, сприяють безперервній освіті населення.

У ті роки була сформована чітка система пропаганди фізичної культури і спорту, яка містила:

— *засоби масової інформації та пропаганди* - друковані (газети, журнали, книги, листівки), аудіальні (радіо, магнітофони, платівки), аудіовізуальні (телебачення, кіно, відеомагнітофони);

— *засоби усної агітації і лекційної пропаганди*: система фізкультурно-спортивної освіти, система лекційної пропаганди, фізкультурно-спортивне інформування населення;
— *засоби наочної агітації та пропаганди фізичної культури і спорту [7].*

Висновки

Наприкінці 1983 року СРСР уже володів потужною системою засобів масової інформації і пропаганди, яка активно пропагувала фізичну культуру і спорт. Уся система спортивних засобів масової інформації працювала у чітко визначених напрямках: залучати якомога більше людей до фізкультурно-спортивної діяльності, формувати в населення потребу у щоденних заняттях фізичною культурою і спортом, пропагувати фізичну культуру і спорт як складову здорового способу життя, всебічно сприяти гармонійному розвитку особистості, зміцнювати здоров'я людей, підвищувати їхню виробничу та творчу активність, формувати науковий світогляд і готовність захищати країну. Агітація та пропаганда через спортивні засоби масової інформації сприяли розповсюдженню, популяризації, роз'ясненню і впровадженню в життя населення фізкультурно-спортивної інформації, а також наукових знань з різних питань спорту і масової фізичної культури. Спортивні періодичні видання були безпосередніми організаторами фізкультурного руху в країні, суб'єктом управління. Управління здійснювалося як через вплив на саму аудиторію, яка споживала інформацію, що розповсюджували газети і журнали, так і завдяки постійному впливу на соціальні інститути, від яких залежав розвиток фізичної культури та спорту в країні.

Список літератури

1. *Свістельник І.Р.* Спортивна періодика та галузеве книговидання у 40—50-х роках XX століття / І.Р. Свістельник // Теорія та методика фізичного виховання. — 2009. – № 12. — С. 18, 35—37.
2. Литература по физической культуре и спорту в 1960 году // Теория и практика физической культуры. — 1959. — Т. 22, вып. 12. — С. 947.
3. *Лубышева Л.И.* Три четверти века в спортивном строю. — Режим доступа: http://lib.sportedu.ru
4. *Шишигин М.В.* Пропаганда физической культуры и спорта / М.В. Шишигин. — М. : Физкультура и спорт, 1975. — 144 с.
5. *Шишигин М.В.* Спортивная печать — активное средство пропаганды физической культуры и спорта / М.В. Шишигин // Теория и практика физической культуры. — 1973. — № 5. — С. 12.
6. Там само. — С. 12.
7. *Седов А.В.* Теоретические основы пропаганды физической культуры и спорта / А.В. Седов, П.А. Виноградов // Теория и практика физической культуры. — 1983. — № 11. — С. 8—9.

Надійшла до редакції 25.05.2010 р.

Свистельник И.Р. Книгоиздание и периодическая пресса отрасли физической культуры и спорта в 70-х — начале 80-х годов XX века.
Проанализирована тематическая направленность ведущих журналов и газет и рассмотрена деятельность отраслевого издательства «Физкультура и спорт». Определено, что в этот период была создана мощная система спортивных средств массовой информации, активно влияющая и работающая в направлении формирования и пропаганды среди населения страны потребности в занятиях физической культурой и спортом.
Ключевые слова: книгоиздание, периодика, тематика, спортивные средства массовой информации, издательство.

Svistelnyk I.R. Book and periodic of industry of physical culture and sport in 70 — beginning of 80th of XX centuries.
The thematic orientation of leading magazines and newspapers is analysed and activity of of a particular branch publishing house is considered «Physical culture and sport». It is certain that the powerful system of sporting mass medias was created in this period, actively influencing and working in the direction of forming and propaganda among the population of country of necessity in employments by a physical culture and sport.
Key words: book, periodicals, subject, sporting mass medias, publishing house.